

ՀՀ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ, ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ, ՄՇԱԿՈՒՅԹԻ ԵՎ ՍՊՈՐՏԻ
ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

«Հրազդանի Խ.Աբովյանի անվ. թիվ 1 ավագ դպրոց» ՊՈԱԿ

ՀԵՐԹԱԿԱՆ ԱՏԵՍՏԱՎՈՐՄԱՆ ԵՆԹԱԿԱ
ՈՒՍՈՒՑԻԶՆԵՐԻ ՎԵՐԱՊԱՏՐԱՍՏՄԱՆ
ԴԱՍԸՆԹԱՑ 2022

ՀԵՏԱԶՈՏԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔ

Թեմա՝ Առարկայական բնույթի նպատակային էֆսկուրսիաները

Կատարող՝ Անահիտ Գույումջյան

Առարկա՝ Հայոց լեզու և գրականություն

Ուսումնական հաստատություն՝ Հ. Պարոնյանի անվան թիվ 12 հիմնական դպրոց

ՀՐԱԶԴԱՆ 2022

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՆԵՐԱՃՈՒԹՅՈՒՆ.....	2
ԱՌԱՐԿԱՅԱԿԱՆ ԲՆՈՒՅԹԻ ՆՊԱՏԱԿԱՅԻՆ ԷՔՍԿՈՒՐՍԻԱՆԵՐԸ.....	3
ԳԼՈՒԽ 1. ԷՔՍԿՈՒՐՍԻԱՅԻ՝ ՈՐՊԵՍ ԴԱՍԱՎԱՆԴՄԱՆ ՁԵՎԻ ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ.....	3
ԳԼՈՒԽ 2. ԹԵՄԱՏԻԿ ԷՔՍԿՈՒՐՍԻԱՆԵՐԻ ՏԵՍԱԿՆԵՐԸ.....	9
ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ.....	16
ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ.....	17

ՆԵՐԱՃՈՒԹՅՈՒՆ

Թեմայի արդիականությունը: Էքսկուրսիայի ընթացքում ձեռք բերված գիտելիքները ընդլայնվում և համախմբվում են դասարանում, խաղերում, բնության անկյունում դիտումներով՝ բերված առարկաների համար: Էքսկուրսիայի հիմնական մասը կոլեկտիվ դիտարկումն է: Այստեղ լուծվում են դասի հիմնական ծրագրային խնդիրները: Ուսուցիչը երեխաներին օգնում է նկատել և գիտակցել առարկաների և երևույթների բնորոշ հատկանիշները: Սա ձեռք է բերվում տարբեր ձևերով: Ուսուցիչը դիտարկումները լրացնում է իր պատմվածքով և բացատրությամբ:

Աշխատանքի մեթոդաբանական հիմքը: Այս աշխատանքը գրելիս օգտվել եմ ինչպես սկզբնաղբյուրներից, այնպես էլ տարբեր գիտական ուսումնասիրություններից:

Ջետազոտության առարկան: Առարկայական բնույթի նպատակային էքսկուրսիաները գրականության ժամերին:

Ջետազոտության նպատակն է՝ ուսումնասիրել և հիմնավորել էքսկուրսիաների դերը գրականության ժամերին աշակերտների դիտողականության զարգացման գործում:

Նպատակի հետ աշխատանքում դրվել են հետևյալ խնդիրները.

- 1) ուսումնասիրել հոգեբանական, մանկավարժական և մեթոդական գրականությունը հետազոտական թեմայի վերաբերյալ.
- 2) ուսումնասիրել և վերլուծել կրթության գործընթացում էքսկուրսիաների ներդրման մեթոդաբանությունը.
- 3) մշակել և կրթության գործընթացում ներդնել մի շարք էքսկուրսիաներ հոգեբանական և մանկավարժական տեխնիկայի կիրառմամբ, որոնք նպաստում են աշակերտների դիտողական հմտությունների զարգացմանը:

Ջետազոտության վարկածը: Ենթադրվում է, որ առարկայական բնույթի նպատակային էքսկուրսիաները ոչ միայն նպաստում են սովորողների գիտելիքի ավելացմանն ու ամրապնդմանը գրականության ժամերին, այլև հանգեցնում են երեխայի ֆիզիկական և հոգևոր մշակույթի հարստացմանը,

նպաստում նրա անկախության ձևավորմանը, համատեղ համակարգված գործունեության ունակությանը և հետաքրքրասիրությանը:

Աշխատանքի կառուցվածքն ու ծավալը: Աշխատանքը բաղկացած է բովանդակությունից, ներածությունից, երկու գլխից, եզրակացությունից, գրականության ցանկից:

ԱՌԱՐԿԱՅԱԿԱՆ ԲՆՈՒՅԹԻ ՆՊԱՏԱԿԱՅԻՆ ԷՔՍԿՈՒՐՍԻԱՆԵՐԸ

1. Էքսկուրսիայի՝ որպես դասավանդման ձևի բովանդակությունը

Էքսկուրսիաները դպրոցի բնականոն աշխատանքի կարևոր բաղկացուցիչ մասն են կազմում: Դրանք պետք է սերտորեն կապված լինեն կրթության ողջ ընթացքի հետ և չեն կարող դիտվել որպես պատահական, անցողիկ երևույթներ, որոնք քիչ կապ ունեն ուսուցման ողջ ընթացքի հետ: Էքսկուրսիաները նույն դասերն են, բայց բնության, թանգարանի կամ ցուցահանդեսի ժամանակ, այսինքն՝ այլ արտաքին միջավայրում: Ուստի դպրոցների վերաբերմունքը էքսկուրսիաներին պետք է լինի նույնը, ինչ դասերին: Դրանք ներառված են դպրոցի աշխատանքային պլանում, կապված են ծրագրի հետ, որոշակի տեղ են զբաղեցնում յուրաքանչյուր դասարանում առարկայի տարեկան, թեմատիկ պլանավորման մեջ: Էքսկուրսիաների ժամանակացույցը պետք է համակարգված լինի այնպես, որ որևէ առարկայի շրջայցը չխանգարի մյուս առարկաների դասընթացներին: Էքսկուրսիաների պլանավորումը հնարավորություն է տալիս դրանք իրականացնել՝ առանց խաթարելու այլ գործողությունները:

Ծրագրերը յուրաքանչյուր դասարանի համար էքսկուրսիաների թեմաները սահմանում են՝ հաշվի առնելով **տարիքային առանձնահատկությունները** և **աշակերտների պատրաստվածության մակարդակը:** Գիտելիքի կուտակման հետ թեմաներն ավելի են բարդանում, վերջին փուլում անցկացնում են Էկոլոգիական էքսկուրսիաներ, ուսումնասիրում են օրգանիզմների փոխհարաբերությունները համայնքներում, կենդանի և անշունչ բնության

հարաբերությունները, մարդու կողմից բնական ռեսուրսների օգտագործումը և դրա ազդեցությունը:

Թեմատիկ և տարեկան պլանը սահմանում է էքսկուրսիաների ժամանակը և առարկան: Նախքան կոնկրետ էքսկուրսիա անցկացնելը՝ ուսուցիչը պետք է.

1. Ծանոթանա էքսկուրսիայի նյութին՝ օգտագործելով գրական աղբյուրներն ու առկա մեթոդաբանական զարգացումները,

2. Մշակի հստակ պլան,

3. էքսկուրսիայի ընթացքում ապահովի պատշաճ կարգապահություն,

4. Համոզվի, որ էքսկուրսիան կազմակերպված է և նպատակային,

5. Կնպաստի ուսումնասիրվող գրական նյութի յուրացմանը:

Որպեսզի էքսկուրսիայի ընթացքում աշակերտների ուշադրությունը չցրվի, չպետք է տարվել բազմաթիվ առարկաներ ուսումնասիրելով, առանց որոշակի կարգի արագ անցնել մի առարկայից մյուսը, կանգ առնել մանրուքների վրա: Այն դեպքում, երբ աշակերտները հարցեր ունեն, որոնք կապված չեն այս թեմայի հետ, նրանց ուշադրությունը պետք է կենտրոնացնել ուսումնասիրվող առարկայի վրա, և եթե դա դժվար է, ապա համառոտ բացատրել, թե ինչն է հետաքրքրում երեխաներին, կամ խոստանալ այն իրագործել ավելի ուշ: Նման հարցերից հրաժարվելը կամ խուսափելը կարող է մարել երեխաների հետաքրքրությունը, շրջապատող աշխարհն ավելի խորը, համակողմանի ճանաչելու նրանց ցանկությունը:

էքսկուրսիա վարելու արվեստը էքսկուրսիայի նպատակի հստակ ձևակերպման մեջ է, ամբողջ խմբի և առանձին աշակերտների աշխատանքը կազմակերպելու, այն կառավարելու, ուսումնասիրվող առարկայի վրա երեխաների ուշադրությունը կենտրոնացնելու ունակության մեջ: Աշակերտների աշխատանքում էքսկուրսիայի փորձի ձեռքբերմամբ ավելի ու ավելի մեծ անկախություն կձևավորվի: էքսկուրսիայի ընթացքում ուսուցչի խնդիրն է.

1. Չարգացնել երեխաների նախաձեռնությունն ու ակտիվությունը,

2. Կազմակերպել դիտում, հավաքել, չափել, նկարել և լուսանկարել,

3. Շրջագայության ընթացքում պահել անհրաժեշտ գրառումները,

4. Աշակերտներին առաջարկել աշխատանքի որոշակի տեխնիկա և եղանակներ:

Վերը նշվածները կկենտրոնացնեն նրանց ուշադրությունը, կակտիվացնեն ճանաչողական գործունեությունը, կգարգացնեն դիտողական հմտությունները և կխթանեն նրանց հետաքրքրությունը նոր գիտելիքներ ձեռք բերելու գործում:

Աշակերտների համակ ուշադրությանն ու գործունեությանը նպաստում են խմբակային և անհատական առաջադրանքները, որոնք ուսուցիչը տալիս է նրանց մինչև էքսկուրսիա կազմակերպելը: Անկախ աշխատանք կատարելու գործընթացում աշակերտները կարող են զգալ որոշակի դժվարություններ, լրացուցիչ բացատրությունների և ժամանակին օգնության կարիք: Ուստի ուսուցիչը պետք է տեսնի, թե ինչպես են աշխատում աշակերտները, որպեսզի օգնի նրանց էքսկուրսիայի ընթացքում: Կարևոր է, որ էքսկուրսիայի ընթացքում և դրանից հետո աշակերտները կատարեն իրենց առաջադրանքները: Այսպես, օրինակ, Եղիշե Չարենցի տուն-թանգարան այցելելուց առաջ աշակերտները պետք է ծանոթանան հայ գրողի կյանքի և ստեղծագործության տարբեր փուլերին (ընդ որում՝ խմբային աշխատանքի ձևով նյութը բաժանել մասերի), թանգարանում կարողանան ներկայացնել այն, շրջայցից հետո հավաքագրեն ձեռք բերված նյութը՝ նկարներ, փաստեր, ներկայացնեն դրանք պաստառի կամ տեսանյութի տեսքով:

Էքսկուրսիայի ընթացքում մեծ նշանակություն ունեն ուսուցչի բացատրությունները: Նրա պատմությունը պետք է լինի **կարճ, հետաքրքիր և հասանելի** աշակերտների համար: Եթե էքսկուրսիան պահանջում է տեսական բացատրություններ, ապա դրանք պետք է տրվեն կա՛մ էքսկուրսիայից առաջ, կա՛մ դրանից հետո, բայց ոչ էքսկուրսիայի ժամանակ: Ոչ պակաս կարևոր է օբյեկտները դիտարկելու և ցուցադրելու ճիշտ վայր ընտրելը: **Աշակերտները պետք է լավ լսեն ուսուցչին և տեսնեն ամեն ինչ:**

Էքսկուրսիայի ժամանակ պետք է պահպանել ժամանակի այսպիսի կարգավորում՝ յուրաքանչյուր 40-45 րոպե ակտիվություն, 10-15 րոպե՝ կարճ

ընդմիջում: Պետք է ճիշտ կազմակերպել երեխաների հանգիստը՝ խաղերի և հետաքրքիր մրցույթների անցկացում, հանելուկների գուշակում և այլն:

Շրջայցին հաջորդում է եզրափակիչ քննարկումը: Երեխաները փոխանակվում են տպավորություններով, արտահայտում են իրենց մտքերն ու կարծիքները, ուսուցչի օգնությամբ լուծում են էքսկուրսիայի ընթացքում ծագած հարցերը: Ուսուցիչը ամփոփում է, պարզաբանում, լրացնում սովորողների պատասխանները: Չրույցը պետք է լինի կարճ, հակառակ դեպքում այն թուլացնում է բուն էքսկուրսիայի զգացմունքային տպավորությունները: Դասապրոցեսի ընթացքում էքսկուրսիայի նյութը կարելի է այսպես համախմբել .

1. Եզրափակիչ գրույց,
2. Խնդիրների կազմում և լուծում,
3. Շարադրություններ,
4. Թելադրություններ,
5. Գծագրերի օգտագործում:

Արտադասարանական միջոցառումներում՝

1. Էքսկուրսիայի թեմայով ցուցահանդեսի կազմակերպում,
2. Թեմատիկ ցերեկույթների կազմակերպում,
3. Դիդակտիկ խաղերի կազմակերպում,
4. Գիտահանրամատչելի գրականության ընթերցում,
5. Պատի թերթի թողարկում և այլն:

Շրջայցից հետո հավաքված նյութը մշակվում է: Ցանկալի է էքսկուրսիայի նյութերը դասավորել ալբոմի տեսքով՝ համապատասխան գծագրերով, լուսանկարներով, նշումներով, դիագրամներով, առաջադրանքների տեքստերով, որոնք կարող են օգտագործվել թեմայի կրկնության ժամանակ: Հավաքած նյութը մշակվում է առարկայական դասերի ընթացքում:

Էքսկուրսիայի տպավորությունները համախմբելու համար նպատակահարմար է օգտագործել այնպիսի աշխատանք, ինչպիսին են **շարադրությունները**: Նման աշխատանքը երեխաներին օգնում է հիշել Էքսկուրսիայի ընթացքում տեսածն ու լսածը (ընդ որում՝ Էքսկուրսիայի ընթացքում կարող են իրենց մոտ նշումներ կատարել և այնուհետև դրանք ներառել շարադրության մեջ), սովորեցնում է արտահայտել իրենց տպավորությունները, զգազմունքները, զարգացնել գրավոր խոսքը, հարստացնել ակտիվ բառապաշարը:

Էքսկուրսիայի նյութի համախմբման ուղիներից մեկը **դիդակտիկ խաղն** է: Նման խաղերն օգնում են ուսուցչին սովորեցնել երեխաներին ճիշտ անվանել որոշակի առարկաներ, դրանց հատկությունները, նշել դրանց միջև եղած նմանություններն ու տարբերությունները: Խաղի ընթացքում երեխաները կոնկրետ պատկերացումներ են ստեղծում բնության առարկաների մասին:

Այնուամենայնիվ, գերակշռող պրակտիկան այն է, որ Էքսկուրսիաների ժամանակ փոխանցվող գիտելիքների բովանդակությունը երեխային **հարմարեցնում է հիմնականում դպրոցում սովորելու առաջադրանքներին**: Էքսկուրսիաների անցկացման գերիշխող ձևը՝ ուսուցչի անմիջական ազդեցությունը երեխայի վրա, հաղորդակցության հարց-պատասխան ձևը, ազդեցության կարգապահական ձևերը, զուգորդվում են **պաշտոնական գնահատականներով**: Երեխայի ձեռքբերումները գնահատվում են խմբային չափանիշների հիման վրա:

Ուսուցիչը պետք է հաշվի առնի ոչ միայն այն, թե ինչ նյութ է հաղորդելու, այլև այս նյութի հնարավոր **համընկնումները երեխաների տարիքային առանձնահատկություններին**: Էքսկուրսիա կազմակերպելիս ուսուցչի մասնագիտական դիրքորոշումն այն է, որ գիտակցաբար հարգալից վերաբերմունք ցուցաբերի քննարկվող թեմայի բովանդակության վերաբերյալ աշակերտի ցանկացած տրամադրվածության նկատմամբ: Պետք է մտածել, թե ինչպես քննարկել երեխաների «տարբերակները» ոչ թե կոշտ գնահատող իրավիճակում (ճիշտ – սխալ), այլ հավասար երկխոսության մեջ: Միայն այս դեպքում երեխաները կձգտեն «լսվել» մեծերի կողմից:

Էքսկուրսիաների իրականացման համար տրվում է խիստ **ֆիքսված ժամանակ օրվա ռեժիմում**: Որպես կանոն՝ դրանք **առավոտյան** ժամերն են,

երբ երեխաների մտավոր և ֆիզիկական կատարողականությունը ամենաբարձրն է: Տարբեր դասարաններում էքսկուրսիան և դասերը համատեղելիս հաշվի են առնվում նրանցից յուրաքանչյուրում երեխաների գործունեության դժվարության աստիճանը և բնույթը, երեխաների կրթական և ճանաչողական գործունեության ձևավորման մակարդակը և նախորդ ծրագրի վարպետությունը, ինչպես նաև տարբեր տարիքային խմբերի երեխաների կրթության և զարգացման ընդհանուր խնդիրները:

Էքսկուրսիայի ընթացքում ծրագրի բովանդակությունը յուրացվում է բոլոր երեխաների կողմից, ուստի այն կրթության հիմնական ձևերից է: Այլ ձևերը օգտագործվում են որպես փորձը հարստացնելու և երեխաներին նախապատրաստելու, թեմայի բովանդակությունը յուրացնելու կամ որպես գիտելիքների յուրացման գործընթացում անհատական փոփոխության միջոց: Այս առանձնահատկություններով էքսկուրսիաները, որպես ուսուցման ձև, ավելի են նմանվում դպրոցական դասին՝ ապահովելով որոշակի շարունակականություն: **Դասի և էքսկուրսիայի հիմնական տարբերությունները տեղեկության աստիճանի, կառուցվածքի և ուսուցման ընթացքում կիրառվող մեթոդների մեջ են: Էքսկուրսիայում համադրվում է առարկաների ցուցադրությունը նրանց մասին պատմելու հետ:**

Հիմն ընդունելով այն, որ օբյեկտիվ իրական աշխարհի ֆանաչոդությունը սկսվում է զգայությունից, դպրոցական ուսուցման պրոցեսում մեծ տեղ է տրվում էֆեկտիվային: Իրական աշխարհի զգայություններն ու ընկալումները համապատասխանորեն խմաստավորվում և վերամշակվում են մեր գիտակցության մեջ: Մեր աչքին միանում են մյուս զգայարանները և մտածողության գործունեությունը: Զննական ընկալումը հետազոտում է առարկաների գիտելիքների յուրացման պրոցեսը: Քանի որ առարկաների մտածողությունը զարգանում է կոնկրետից դեպի վերացականը, ուստի զարգացման վաղ էտապներում նրանք մտածում են ավելի շատ պատկերներով, քան հասկացողություններով: Հասկացողությունները և վերացական գաղափարները սովորողի գիտակցությանն ավելի հեշտ են հասնում, եթե դրանք ամրապնդվում են կոնկրետ փաստերով, օրինակներով ու պատկերներով: Այսպես այլ ձևով է ընկալվում և մտապահվում առարկան կամ երևույթը ցուցադրմամբ, այլ ձևով՝ նկարագրությամբ:

Էֆեկուրսիոն մեթոդը օգտագործվում է դպրոցական կյանքի տարբեր բնագավառներում և հետապնդում է ինչպես կրթական, այնպես էլ դաստիարակչական նպատակներ:

Էֆեկուրսիան ուսուցչին հնարավորություն է տալիս կոնկրետ ու վառ փաստերի վրա երեխաներին ցույց տալ ուսումնասիրվող առարկաների ու երևույթների միջև եղած կապերը, պատճառի ու հետևանքի փոխկապվածությունը և մարդու վերաստեղծող ու վերաշինող ուժը:

Այս ամենը նպաստում են երեխաների աշխարհաճանաչողության ու դիտողականության զարգացմանը, նրանց մեջ խոր հետաքրքրություն են առաջացնում դեպի շրջապատը, ամրապնդում են նրանց գիտակցական կարգապահությունը, սեր են արթնացնում դեպի բնությունը, հոգատար վերաբերմունք են դաստիարակում շրջապատի ու ընդհանրապես հայրենի երկրի բնության նկատմամբ:

Դպրոցում ստացած գիտելիքների շնորհիվ **կրտսեր դպրոցականների** ճանաչողական գործընթացն առավել խորը և գիտակցված է իրականացվում: Այս տարիքում երեխաներին հաճախ հետաքրքրում են տարբեր երևույթների պատճառները: Նրանց ձեռք բերած գիտելիքներն աստիճանաբար որոշակիացվում և համակարգվում են:

Շատ կարևոր և նպաստավոր է **թանգարանային ուսուցումը: Թանգարանում նրանց կրթական գործընթացը պետք է հիմնվի ոչ միայն հիշողության, այլև նոր ձեռք բերված գիտելիքների հիմնավորման և հանձնարարված հարցերի կամ առաջադրանքների պատասխաններն ինքնուրույն գտնելու վրա:** Այս տարիքային խմբի մոտ հաճախ է նկատվում նաև ավագ դպրոցականներին հատուկ գծեր: Կրտսեր դպրոցականների ուսուցման ընթացքում կատարելագործվում է **վերարտադրելու ունակությունը**, և զարգանում են **ստեղծագործական կարողությունները**: Նրանք հակված են ծանոթ կերպարներն ընդհանրացնելով երևակայական պատմություններ ու հեքիաթներ հորինել, ստեղծել մտացածին պատկերներ: Քանի որ այս տարիքի երեխաների ուշադրությունն անկայուն է, ուստի թանգարանային ուսուցողական ծրագրերի ընթացքում հարկ է զարգացնել **կամային ուշադրությունը, սերմանել հմտություններ**, որոնք կնպաստեն կենտրոնանալուն:

2. Թեմատիկ Էքսկուրսիաների տեսակները

«Էքսկուրսիա» բառը ծագել է լատիներենից և նշանակում է զբոսանք կամ ճանապարհորդություն: Էքսկուրսիայի էությունը կարելի է սահմանել հետևյալ կերպ՝ **Էքսկուրսիան որոշակի ձևով մարդկանց խմբին փոխանցվող գիտելիքների հանրագումար է և դրանց փոխանցման գործողությունների որոշակի համակարգ:** Հատկապես աշակերտների շրջանում անհրաժեշտ է կազմակերպել առավել արդյունավետություն ունեցող Էքսկուրսիաներ:

Կարելի է առանձնացնել մի քանի սկզբունքորեն կարևոր տեսանկյուններ, որոնք ուսուցիչը պետք է նկատի ունենա Էքսկուրսիա կազմակերպելիս և անցկացնելիս.

1. **Զգացմունքային կողմը:** Ուսուցիչը պետք է փորձի պահպանել երեխաների հուզական վիճակը, որն առաջանում է Էքսկուրսիայի ընթացքում: Հնարավորինս պետք է բացառել «Այստե՛ղ կանգնիր», «Այնտեղ մի՛ նայիր», «Մի՛ վազիր» և այլ արտահայտությունները: Այսինքն՝ պետք է խուսափել խիստ կարգապահական դիտողություններից, պատիժներից և ուղղակի հրահանգներից: Հաղորդակցման ոճը պետք է լինի գաղտնի, նուրբ և անկեղծ: Հակառակ դեպքում Էքսկուրսիան երեխաների վրա էմոցիոնալ բացասական տպավորություն կթողնի:

2. **Կազմակերպչական կողմ:** Ուսուցիչը զգուշորեն և նախապես պատրաստում է յուրաքանչյուր Էքսկուրսիա, սահմանում է Էքսկուրսիայի թեման, հիմնական հասկացությունները, որոնք մշակվելու են Էքսկուրսիայի ընթացքում: Ընտրում է Էքսկուրսիայի վայրը, մշակում է Էքսկուրսիոն երթուղին

(ցանկալի է, որ այցելի Էքսկուրսիայի վայր՝ ծանոթանալու դրան), ընտրում ամենահետաքրքիր և բնորոշ առարկաները՝ աշակերտների ցուցադրման և ինքնադիտարկման համար, որոշում է հանգստի կանգառների վայրը: Ուսուցչի այս աշխատանքն ավարտվում է Էքսկուրսիայի պլանի կազմմամբ:

Էքսկուրսիայի ընթացքը պլանավորելիս ուսուցիչը պետք է նախատեսի հետևյալ կառուցվածքային տարրերը.

- Ուսուցչի կարճ ներածական խոսք կամ ներածական զրույց աշակերտների հետ, որում անհրաժեշտ է արտացոլել Էքսկուրսիայի հիմնական նպատակը,
- Աշակերտների ինքնուրույն աշխատանքը,
- Հաշվետվության ձև դպրոցականների համար,
- Անկախ աշխատանքի կատարման ստուգում,
- Ամփոփող և ընդհանրացնող զրույց:

Էքսկուրսիաների թեման բազմազան է: Այն կարող է ներկայացված լինել հետևյալ խմբերով.

- Էքսկուրսիաներ դեպի բնություն (այգի, անտառ, ջրային տարածք, դաշտ)՝ եղանակային փոփոխությունները, բույսերի և կենդանիների կյանքը ուսումնասիրելու նպատակով:
- Էքսկուրսիաներ, որոնք մարդկանց ծանոթացնում են սեզոնային աշխատանքին (ծառատունկ, բերքահավաք, հերկ, այգեգործություն, սաղարթների և ձյան մաքրում և այլն):
- Էքսկուրսիաներ, որոնք բացահայտում են բնության պահպանման խնդիրները բնական և արհեստականորեն ստեղծված պայմաններում (կենդանաբանական այգի, ջերմոց, արգելոց, ձմեռային այգի):
- Էքսկուրսիաներ, որոնք ներկայացնում են տարբեր մասնագիտություններ (գործարան, գրադարան, թատրոն և այլն):
- Էքսկուրսիաներ՝ նվիրված տեսարժան վայրերի ուսումնասիրությանը (ճարտարապետական հուշարձաններ, թանգարաններ, հայտնի մարդկանց հուշարձաններ, հուշահամալիրներ):

- Էքսկուրսիաներ դեպի պատմական վայրեր (պատմագեղարվեստական հուշարձաններ, մարտերի վայրեր, հուշահամալիրներ):
- Էքսկուրսիաներ դեպի հայտնի մարդկանց տուն-թանգարաններ:

Տարրական դասարանների երեխաների ժամանակակից ընդհանուր տարրական կրթության կարևոր մասը **բնապահպանական** կրթությունն է, որն ավելի արդյունավետ կլինի, եթե գործնականում օգտագործվեն դասավանդման ձևերի և մեթոդների տարբեր համակցություններ, ինչպիսիք են՝ դասը, գործնական աշխատանքը, նախագծային գործունեությունը, դերախաղը և այլն:

Այսօր **առաջին, երկրորդ** դասարանցիները հիմնականում ընտրում են **Օջականը, երկրորդ, երրորդ** դասարանցիները՝ **Գառնի, Գեղարդն** են նախընտրում, քանի որ դասագրքերում դա է թեմատիկան, **մինչև վեցերորդ** դասարաններն ավելի շատ **Բյուրականի** ուղղությունն են ընտրում: Աստղադիտարանում նրանց տեղեկություններ են տրվում Վիկտոր Ջամբարձումյանի մասին, որից հետո նրանք գնում են ցերեկային սեանսի: Արդեն **չորրորդ** դասարանից սկսած ավելի խորացված տեղեկություններ են ստանում Վիկտոր Ջամբարձումյանի մասին և մասնակցում գիշերային սեանսներին: **Վեցերորդից բարձր** դասարանցիներն ընտրում են **Պարույր Սևակի տուն-թանգարան, Նորավանք, Խոր Վիրապ, Սարդարապատ** ուղղությունները, ավելի բարձր դասարաններում՝ նաև **Դիլիջան**:

Երեխաների մեջ բնապահպանական զգացմունքները դաստիարակելու համար անհրաժեշտ է օգտագործել այս ուղղությամբ աշխատանքի տարբեր մեթոդներ և ձևեր: Երեխաների բնապահպանական կրթության առաջատար ձևերից մեկը բնության գրկում էքսկուրսիաներն են՝ **արշավները**: Սովորաբար արշավային զբոսանքների, երթուղու երկարությունը 2-6 կամ նույնիսկ մինչև 20-50 կմ է:

Բնապահպանական ուղղվածությամբ էքսկուրսիաների անցկացումը դրական արդյունքներ է տալիս երեխաների բարոյական դաստիարակության, գեղագիտական հայացքների ձևավորման և հարգանքի առումով:

Բնապահպանության և շրջակա միջավայրին ճանաչելու նպատակով աշխարհագրության ուսուցչի ուղեկցությամբ կազմակերպել եմ արշավներ դեպի մոտակա բնություն: Արշավի ընթացքում աշխարհագրության ուսուցիչը բացահայտումներ էր անում՝ ցույց տալով երեխաներին որոշակի երկրաբանական երևույթների հետևանքները մեզ շրջապատող բնության մեջ: Երբ սարերն ու անտառները հեռվից ես դիտում, դրանք քեզ այնքան էլ հարազատ չեն, որքան այն ժամանակ, երբ մոտիկից ես ականատես լինում բնության հրաշքերին: Մեկ անգամ դժվարին արշավը հաղթահարելուց և արևահարվելուց հետո թվում էր՝ այլևս չէին ցանկանա կրկնել, բայց շատ ժամանակ չանցած նրանք կարոտեցին բնությունը, և կազմակերպեցինք երկրորդ, ավելի դժվարանցանելի արշավը:

Արշավների ընթացքում ոչ միայն բնության նկատմամբ սերն ու հոգատարությունն է ավելանում, այլև արշավախմբի անդամների միջև բնության նման ներդաշնակվում են անվերջ անհաշտ թվացող մարդկային հարաբերությունները:

Արշավից հետո դպրոցում կազմվեց պաստառ՝ մեր անցած դիտակետերով և համապատասխան նկարներով, ինչպես նաև՝ տեսանյութ (<https://www.instagram.com/reel/CUAej-1DYeo/>): Դասի ընթացքում հանձնարարվեց գրել շարադրություն իրենց տպավորությունների մասին:

Գրականության լիարժեք ուսումնասիրության մեջ կարևոր դեր ունի այսպես կոչված **թանգարանային կրթությունը**: Այն աշխարհում արդեն 20-րդ դարի սգբերին մեծ զարգացում էր ապրում, իսկ այսօր **թանգարանն էքսկուրսիայի կարևոր բաղադրիչներից է**: Այն գիտամշակութային հիմնարկ է, որը հավաքում, պահպանում, ուսումնասիրում և հանրությանն է ներկայացնում բնապատմական, նյութական ու հոգևոր մշակույթի արժեքները: Թանգարանների ֆոնդերում հիմնականում պահվում են իրեր, գրավոր աղբյուրներ և արվեստի ստեղծագործություններ: Ժամանակակից գիտական դասակարգմամբ թանգարանները, ըստ տիպերի, լինում են **գիտահետազոտական** և **ուսումնական, մասնագիտացված**՝ պատմության, բնագիտության, բնապահպանության, արվեստի, գրականության, տեխնիկայի և այլն: Ստորև ներկայացնում ենք հիմնական թանգարանների անվանումները, որտեղ կարելի է այցելել՝ հետապնդելով կրթական տարբեր նպատակներ:

Գրականություն և արվեստ` Ռուսական արվեստի թանգարան, Գեղագիտության ազգային կենտրոն, Հայաստանի ազգային պատկերասրահ, Հայաստանի ժամանակակից արվեստի թանգարան, գիտության, արվեստի և գրականության անվանի գործիչների տուն-թանգարանները:

Պատմություն` Երևան քաղաքի պատմության թանգարան, «Էրեբունի» պատմահնագիտական արգելոց-թանգարան, Հայաստանի պատմության թանգարան, Հայոց ցեղասպանության թանգարան-ինստիտուտ:

Բնագիտական առարկաներ` Հայաստանի բնության պետական թանգարան, Երկրաբանական թանգարան:

Թանգարանը երեխաների համար պետք է ստեղծի կրթության, իսկ մեծերի համար` առողջ հանգստի ու գիտելիքի կուտակման պայմաններ: Այն պետք է դառնա պահոց, որից կկարողանան գիտելիքներ քաղել սովորողները: Թանգարանի ազդեցությունը պետք է զգացվի անգամ տանը և արտացոլվի հասարակության բոլոր անդամների վրա: Թանգարանային կրթությունը սահմանվում է իբրև արժեքների, հասկացությունների, գիտելիքների և պրակտիկաների ամբողջություն, որը նպատակ ունի ապահովել այցելուի զարգացումը` որպես մանկավարժական մեթոդներով պայմանավորված մշակութաին կրթական գործընթաց, ինչպես նաև` նոր գիտելիքների ձեռքբերումը և կատարելագործումը: **Թանգարանային կրթությունը թանգարանի գիտական ներուժի և այցելուի ինտելեկտուալ-զգայական հաղորդակցումն է որպես կրթական փորձ**, որը հնարավոր է դառնում մի շարք փոխկապակցված տեսական և գործնական մեթոդների և աշխատանքների կիրառմամբ: Այն համալիր և շարունակական գործընթաց է, որի հիմքում ընկած է թանգարանի կրթական հայեցակարգի մշակումը և դրանից բխող միջոցառումների կազմակերպումը, նոր ձևերի հայտնաբերումն ու ներդրումը:

Սովորողների շրջանում էքսկուրսիա կազմակերպելով դեպի թանգարաններ` մենք նրանց զինում ենք ոչ միայն տեսական գիտելիքով, այլև դիդակտիկ առարկաների, կառույցների շնորհիվ ստեղծում ենք կայուն գիտելիք և պատկերացում ուսումնասիրվող նյութի մասին:

Այցելելով գրողների **տուն-թանգարաններ**` սովորողները սկսում են մեծ հետաքրքրությամբ վերաբերվել գրողի կյանքին և ստեղծագործությանը, արժևորել նրա անցած ուղին և ստեղծած գրական ժառանգությունը:

Պատմական թեմայով էքսկուրսիաները թույլ են տալիս համատեղել ուսումնական գործընթացը դպրոցում իրական կյանքի հետ: Էքսկուրսիայի ժամանակ ուսուցիչը հնարավորություն ունի անցյալի իրադարձություններն ուղղակիորեն կապել կոնկրետ պատմական հուշարձանների հետ` այդ իրադարձությունների խուլ վկաների հետ, ինչը օգնում է սովորողներին ստեղծել ավելի ճշգրիտ պատկերացումներ հեռավոր անցյալի մասին: Էքսկուրսիան օգնում է դպրոցականներին դառնալ ասես անցյալի պատմական իրադարձությունների ժամանակակիցները:

Պատմական թեմայով էքսկուրսիա եմ կազմակերպել դեպի **Բջնիի ամրոց**` ծանոթանալու Պահլավունի իշխանների կողմից 10-11-րդ դարերում կառուցած բերդ-ամրոցին, որն այսօր կիսավեր վիճակում է: Ամրոցի` կոպտատաշ որձաքարերով և կրաշաղախով կառուցված կիսաբլրոր աշտարակները, ջրամբարը և հատկապես գաղտնուղին մեծ տպավորություն թողեցին նրանց վրա: Էքսկուրսիայի ընթացքում ներկայացրեցի ամրոցի կառուցման, պատմական ժամանակաշրջանի և նրա նշանակության մասին: Աշակերտները մտովի վերականգնում էին բերդ-ամրոցը և տեղափոխվում դեպի 11-րդ դար: Մոտիկից տեսնելով հայ ժողովրդի` բլրոր ժամանակներում պաշտպան հանդիսացող Բջնիի բերդ-ամրոցը` նրանք արժևորեցին բերդի նշանակությունը և գիտակցեցին նման ճարտարապետական կառույցների կարևորությունը:

Թատրոնի հայ դերասաններին և **թատերական արվեստին** ծանոթացնելու նպատակով կազմակերպել ենք էքսկուրսիա դեպի Երևանի Զակոբ Պարոնյանի անվան երաժշտական կոմեդիայի պետական թատրոն: Զանդիպեցինք դերասանների, ծանոթացանք կուլիսային պայմաններին, դիտեցինք հատվածներ հայկական և համաշխարհային օպերետներից: Էքսկուրսիայի նպատակն այն էր, որ շնորհալի աշակերտները տեսնեն և արժևորեն արվեստը, ինչպես նաև ճշգրիտ պատկերացում կազմեն դերասանների կյանքի և նրանց կատարած ստեղծագործությունների

գեղագիտական նշանակության մասին: Նրանք հասկացան, որ թատրոնի ներկայացումները և երաժշտական համարները պետք է դիտել կենդանի կատարմամբ, անզեն աչքով, որովհետև կենդանի դիտման միջոցով միայն կարելի է հասնել ցանկալի արդյունքի, արժևորել արվեստը և ցանկանալ նմանվել նրանց: Միայն արվեստասեր աշակերտների հետ այս շրջայցը իրակացնելու նպատակն այն էր, որ մինևույն հետաքրքրություն ունեցող սովորողների մեջ առաջացած գեղագիտական հաճույքի և արժևորման գործընթացները առավելագույնս արդյունք տան՝ նրանց մղեն դեպի արվեստը:

Ջայոց եկեղեցու պատմություն առարկայից առաջիկայում ծրագրել եմ դաս-Էքսկուրսիա անցկացնել Ծաղկածորի **Կեչառիս վանական համալիրում**՝ նպատակ ունենալով ներկայացնել 11-13-րդ դարերում Չաքարյանների կողմից կառուցված և միջնադարում կրոնամշակութային կենտրոն հանդիսացող եկեղեցական համալիրը և ցույց տալ նրա ճարտարապետական արժեքը: Դաս-Էքսկուրսիան կազմակերպելու համար առաջնորդվելու եմ հետևյալ քայլաշարով.

- ծանոթանալ վանական համալիրի պատմական ակնարկին, ինչպես նաև ճարտարապետական արվեստին,
- մինչ Էքսկուրսիան այցելել Կեչառիս վանական համալիր,
- աշակերտներին տրամադրել լրացուցիչ նյութ եկեղեցու և նրա կառուցման ժամանակաշրջանի մասին,
- վանական համալիրում ներկայացնել պատմական ակնարկ (աշակերտներ),
- վանական համալիրում հակիրճ, բայց բովանդակալից ներկայացնել, թե ինչ ճարտարապետական ոճով է կառուցված եկեղեցին,
- լուսանկարներ անել,
- դպրոցում պատրաստել պաստառ՝ համապատասխան լուսանկարներով,
- գրել կարճ շարադրություն:

Վերը նշված, ինչպես նաև մյուս բոլոր Էքսկուրսիաները ունեն հետևյալ առավելությունները.

- նպաստում են հայրենաճանաչողությանը,

- զարգացնում են գործունեության նախապատրաստվելու հմտությունները,
- ուսուցման գործընթացն ավելի հետաքրքիր է դառնում,
- նպաստում են սովորողների մեդիահմտությունների զարգացմանը,
- նպաստում են խմբային աշխատանքի կազմակերպմանը,
- նպաստում են սովորողների ֆիզիկական զարգացմանը,
- զարգանում են տեղեկատվություն փնտրելու կարողությունները,
- զարգանում են ձեռք բերած տեղեկությունները համադրելու, համեմատելու, դրանց մասին տեղեկատվություն պատրաստելու և ներկայացնելու կարողությունները,
- զարգանում է մտածողությունը, ուշադրությունը, բանավոր և գրավոր խոսքը:

Կարելի է ասել, որ Էքսկուրսիաների կազմակերպման արդյունքում աշակերտների մեջ զարգանում են լեզվական, սովորել սովորելու, ինքնաճանաչողական և սոցիալական, ժողովրդավարական և քաղաքացիական, մշակութային, մաթեմատիկական և գիտատեխնիկական, տնտեսական, թվային և մեդիա կարողունակությունները: Ուստի տարբեր առարկաների և տարբեր բնույթի Էքսկուրսիաների կազմակերպումը անհամեմատ ապահովում է սովորողի կրթական կայուն մակարդակ՝ գիտելիք ստանալը դարձնելով ոչ թե պարտադիր, այլ հաճելի:

Հայաստանում դպրոցականների համար նախատեսվում են հատուկ տուրեր, որոնք կազմակերպում են Էքսկուրսիաներ ամենատարբեր ուղղություններով՝ հետապնդելով աշակերտների գիտելիքի զարգացման և ամրապնդման նպատակներ: այդ ուղղություններն են՝ Խոր Վիրապ, Նորավանք, Արենի գիևու գործարան, Թռչունների քարանձավ, Բյուրականի աստղադիտարան, Մուղնու Սբ. Գևորգ, Ամբերդ, Սաղմոսավանք, Կարմրավոր, Շոկոլադի գործարան, Էջմիածին, Չվարթնոցի տաճար, Սբ. Հռիփսիմե, Սբ. Գայանե, Մաչանենց տուն, Սարդարապատի հուշահամալիր, Սարդարապատի թանգարան, Խոր Վիրապ, Օշականի եկեղեցի, Արենի գիևու գործարան, Թռչունների քարանձավ, Տեղերի վանք, Աղձք, Չարենցի կամար, Քարերի սիմֆոնիա, Սումպենց վանք, Սևան,

Սևանավանք, Ծաղկաձոր, Կեչառիս վանական համալիր, Յայրավանք, Բջնու բերդ, Բջնու Սբ. Աստվածածին եկեղեցի, Լևոն Վարպետի քարանձավ-թանգարան, Յարթագյուղի Սբ. Յովհաննես մատուռ, Ապարանի Սբ. Խաչ եկեղեցի, Տառերի պուրակ, Աղվերան, Յանքավան, Գոշավանք, Յաղարծին, Յին Դիլիջան համալիր, Պարզ լիճ, Աղավնավանք, Մաթոսավանք, Լաստիվեր, Իջևանի դենդրոպարկ, Մակարավանք, Ծովիզ, Գյումրի (քաղաքային տուր), Յոթ վերք, Սև բերդ, Թալինի Կաթողիկե, Յառիճավանք, Մարմաշեն, Դենդրոպարկ, Լոռե բերդ, Սբ. Նիկոլայ Յրաշագործ եկեղեցի, Ծաթեր գյուղ, Ձորագետի կիրճ, Յնեվանք, Թումանյանական Դսեղ, Սբ. Գրիգոր Լուսավորիչ եկեղեցի, Վերելք Յատիս լեռ, Գուրանասար, Արտանիշ, Արագածի Յարավային գագաթ, Քարի լիճ, Արմաղան լեռ, Պարուլյո Սևակի տուն-թանգարան, Յովհաննես Թումանյանի տուն-թանգարան, Օրբելի եղբայրների տուն-թանգարան և այլ անվանի մարդկանց թանգարաններ:

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ

Այսպիսով, Էքսկուրսիան կրթական գործունեության հիմնական տեսակներից է և աշխատանքի կազմակերպման հատուկ ձև երեխաների համակողմանի զարգացման, բարոյական, հայրենասիրական, գեղագիտական հատկանիշների

ձևավորման, բայց միևնույն ժամանակ այն կրթության առավել ժամանակատար և բարդ ձևերից մեկն է: Էքսկուրսիաները երեխայի անհատականության ձևավորման վրա ազդող ամենաարդյունավետ միջոցն են: Ճանաչողական հետաքրքրությունը, նոր գիտելիքներ ձեռք բերելու անհրաժեշտությունը ձևավորվում է, եթե անընդհատ հոգում ես ընդլայնել երեխայի հորիզոնները՝ զբոսանքների, հիշարժան վայրերի հետ ծանոթությունների միջոցով: Էքսկուրսիան՝ որպես հաղորդակցության անմիջական ձև, զարգացնում է հուզական արձագանքը, դնում բարոյական բնավորության հիմքերը: Դիտարկումների ճիշտ կազմակերպումը նպաստում է երեխայի այնպիսի կարևոր որակների ձևավորմանը, ինչպիսիք են՝ դիտողականությունն ու ուշադրությունը, որոնք նպաստում են շրջակա աշխարհի մասին գիտելիքների հարստացմանը: Դրանք ուղղված են ուսուցչի կողմից երեխային գիտելիքների, հմտությունների և կարողությունների փոխանցմանը: Ուստի անհրաժեշտ է դպրոցականների շրջանում առավել հաճախ կազմակերպել առարկայական բնույթի էքսկուրսիաներ՝ հետապնդելով գիտելիքների, մարդկային ներաշխարհի հարստացման և զարգացման հստակ նպատակներ:

Գրականության դասերի ընթացքում էքսկուրսիաների կազմակերպումը անհրաժեշտ պայման է՝

- սովորողների մեջ բարձրացնելու մոտիվացիան,
- զարգացնելու լեզվական, սովորել սովորելու, ինքնաճանաչողական և սոցիալական, մշակութային կարողունակությունները,
- ընկալելու երևույթների գեղագիտական, պատմական նշանակությունը,
- արժևորելու սեփական մշակույթը,
- բարելավելու և արդյունավետ դարձնելու ուսումնական գործընթացը:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Գրիգորյան Ա., Մարաբյան Ա., Կրթությունը քանդաքանում, Ուսումնամեթոդական ձեռնարկ, Էդիտ Պրինտ, Երևան, 2016:
2. Епанчинцева Н.М., Природоведческие экскурсии как условие формирования бережного отношения к природе у детей старшего дошкольного возраста, Екатеринбург, 2019.
3. Емельянов Б.В., Экскурсоведение, В 3-х частях, М., ЦРИБ «Турист», 1992.
4. Поправко Е.А., Музееведение, ВГУЭС, 2005.
5. http://www.isahakyanmuseum.am/articles/articles/sh_hovakimyan_3.pdf
6. <https://hayreferat.wordpress.com/2011/03/22/%D5%A9%D5%A1%D5%B6%D5%A3%D5%A1%D6%80%D5%A1%D5%B6%D5%B6%D5%A5%D6%80%D5%AB-%D5%AF%D6%80%D5%A9%D5%A1%D5%B4%D5%B7%D5%A1%D5%AF%D5%B8%D6%82%D5%A9%D5%A1%D5%B5%D5%AB%D5%B6-%D5%A5%D5%BE-%D5%BC%D5%A5%D5%AF/2/>
7. http://www.encyclopedia.am/pages.php?bld=2&hld=1173#to_top
8. <https://onewaytour.com/hy/dprocakan-egskursianer/>
9. http://www.cromon.ru/dou/MO_zav_uvr/lok_v_dou.pdf
10. https://atet.su/IMUZ/tipy_urokov.htm
11. <https://kudamoskvazovet.ru/hy/diplomnaya-rabota-razrabotka-turistsko-ekskursionno-go-marshruta/>
<https://dpir.mskh.am/hy/node/1434>

12.

<https://btet.ru/hy/residence-permit-in-russia/cto-takoe-ekskursionnyi-turizm-vidy-ekskursionnyh-turov-perspektivy/>